

Станіслав КОНЕЧНИЙ,
доктор філософії, старший науковий співробітник
Інституту суспільних наук САН, м. Кошице

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ ЯК ФАКТОР ПРИКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ

Соціальна структура Східної Словаччини порівняно з її іншими регіонами постійно проявляє деякі специфічні ознаки. Вони є відображенням географічних і природних умов, а також особливості політичного, демографічного, економічного і культурного розвитку в минулому та сьогодні. Рівень економічної активності, а також галузева структура і соціальний склад населення визначають рівень життя і можливості для розвитку області. Це важливі чинники, які постійно впливають також на характер, масштаби й динаміку контактів, відносин і співпраці між суб'єктами по обидва боки державного кордону з Польщею, Угорщиною та Україною. Тому цей факт потрібно постійно відображати під час методичної підготовки, у дослідженні транскордонного співробітництва на сході Словаччини та в рамках оцінки її перспектив на майбутнє.

Ключові слова: Східна Словаччина, транскордонне співробітництво, соціальна структура, економічна активність, галузева стратифікація, соціальний склад населення.

Після подолання т. з. Карибської кризи і певного зменшення міжнародної напруги між тодішніми наддержавами – США і СРСР, відразу настало певне послаблення її також в межах т. з. східного блоку – так на Заході називали Радянський Союз і його супутників чи сателітів у Європі, а також в Азії. Одним з проявів цієї нової тенденції було створення простору для більш простих, не лише офіційних відносин між країнами з різними формами і ступенем тоталітарного режиму, якими керували комуністичні партії і які знаходилися під прямою опікою СРСР.[1, с. 217.] Таким чином почали розвиватися і менш формальні відносини між

цими державами, а також контакти між регіонами, які розташовані біля їх спільного кордону [2, с. 100].

Хоча особливі відносини, які називали дружніми, у межах «соціалістичного табору» існували ще раніше – у другій половині п'ятдесятих років минулого століття, у більшості вони існували фактично «на відстані», відзначалися формальністю і суб'єктом «зверху», були рекомендовані як засоби ідеологічного впливу [3, с. 120]. Але це не означає, що їх зовсім не було і не існували справді побратимські зв'язки між ними, особливо, якщо врахувати, що вони часто становили єдиний можливий прямий контакт з близьким зарубіжжям. У другій половині п'ятдесятих – в першій половині шістдесятих років все-таки основоположниками цих відносин були передусім області, округи чи окремі міста у СРСР і в Чехословаччині, хоча, як правило, центральні, більш-менш механічно визначені, в перші роки багато ідейно-культурної чи політичної користі вони не принесли, не кажучи про їх незначне, як правило, практично нульове, економічне сприяння [4, с. 95-96].

Особливе місце у цьому відношенні мав Східнославацький край, який був сформований на основі адміністративної реформи у 1960 році за допомоги механічного з'єднання колишнього Кошицького і Пряшівського країв. Від початку він утворював ідеальний простір для розвитку «побратимської співпраці» – це був тогочасний термін також для транскордонної кооперації. Особливою перевагою краю, якої тоді не мав жоден інший з тодішніх десяти країв Чехословацької Соціалістичної Республіки, було те, що він територіально межував з трьома соціалістичними державами, а саме: з Радянським Союзом, з Польщею і з Угорщиною. Крім того, здебільшого йшлося про прикордонні регіони, між якими в минулому не було жодного кордону або який мав лише внутрішньодержавний – адміністративний характер, а державним кордоном став лише у 1918 році чи у випадку Закарпаття – аж у 1939 році [5, с. 92-93].

Значною перевагою для транскордонних контактів вважався той факт, що регіони по обидва боки кордону у певному сенсі

утворювали один соціально-економічний простір, який характеризувався сумісною економічною базою з кількома ідентичними елементами, а також схожими соціальними і демографічними характеристиками, що вважалося передумовою не лише для взаєморозуміння, але й можливості подібним чином вирішувати аналогічні проблеми. Тим не менше, здається, що спільні риси прикордонних регіонів, особливо Східної Словаччини і Закарпаття, були скоріше тільки відносно перевагою ще за соціалізму, і сьогодні їх заморожує, як передбачали дослідження, шенгенський кордон між обома державами [6].

Справа в тому, що згадані прикордонні регіони були, і це є актуальним більш-менш до сьогодні, відстаючими, у більшості відносно маргінальними областями з певними диспропорціями, можлива співпраця яких має малий синергетичний ефект. Іншими словами, інтеграція менш розвинутих регіонів цю область тільки збільшує, але, по суті, їй не допомагає. З іншого боку, хоча це звучить зовсім парадоксально, кооперація більш розвинутого регіону з менш розвинутим дає певні зразки, приклади, імпульси і поштовхи для розвитку і водночас робить ефективнішими виробництво та інноваційні процеси та веде до прогресу також у більш розвинутому регіоні за відсутності певних бар'єрів [7, с. 65].

Щоправда, взаємне порівняння створює також позитивні умови для транскордонного співробітництва. Це стосується, наприклад, багатонаціонального середовища на сході Словаччини і в Закарпатській області України, яке є відображенням історичного розвитку і яке створило по суті безконфліктне співжиття словацького, русинського, українського, угорського і єврейського населення. Такі ж корені має релігійна толерантність, яка уможливорює співіснування, а також взаємоповагу віруючих, незалежно від їх приналежності до римо-католицької, православної, греко-католицької, лютеранської, кальвіністської чи іудаїстської конфесії [8, с. 5-7].

На офіційному рівні менше обговорювались певні атрибути Східнословачького краю, що об'єктивно не сприяли розвитку транскордонного співробітництва. Сюди належить передусім

його сільський характер, який об'єктивно не може значно стимулювати. Носієм розвитку відносин цього типу є насамперед міське населення з високим рівнем освіти та наданням більшого значення тенденціям модернізації. Проблеми у цьому напрямі посилює велика кількість маленьких сіл в умовах краю, це призводить до їх життєвих проблем, і, закономірно, також до ігнорування зовні надбудовних явищ. Очевидною невигодою у цій сфері є також той факт, що майже до кінця шістдесятих років ХХ століття 34 % економічно активного населення краю щоденно добиралося на роботу за межі свого населеного пункту, і таким чином були досить переміщені соціальні межі робочого часу [9, с. 64].

В аналізах розвитку транскордонного співробітництва округів, організацій, підприємств чи установ Східної Словаччини з партнерами із сусідніх регіонів за кордоном, у тому числі, очевидно, найбільш розвинених побратимських відносин з ними порівнюваними суб'єктами у Закарпатській області теперішньої України, зовсім не є частим фактор соціальної структури населення. Хоча він є явним відображенням також географічних та природних умов, але передусім політичного, демографічного, економічного і культурного розвитку всього регіону в минулому і сьогоденні. З цієї причини соціальна структура населення Східної Словаччини у порівнянні з іншими краями постійно демонструє певні специфічні риси, які не можуть не вплинути на стан і розвиток окремих соціальних явищ.

Рівень економічної активності, галузева структура і соціальний склад населення визначають рівень життя і можливості для розвитку області. Йдеться про важливі чинники, які постійно впливають на характер, масштаби і динаміку контактів, відносин і співпраці між суб'єктами по обидва боки державного кордону з Польщею, Угорщиною та Україною. Цей факт потрібно у будь-якому випадку відображати, з одного боку, під час методичної підготовки, у дослідженні транскордонного співробітництва на сході Словаччини, з іншого – в рамках оцінки його можливості чи перспектив у сьогоденні.

Частка економічно активних осіб у загальній чисельності населення від 1961 року постійно збільшувалася по суті рівномірно, як у загально словацькому масштабі, так і у Східній Словаччині, а саме: від 41,7 % до 51,1 % чи від 40,3% до 49,9 % у 2001 році, хоча на сході вона коливалась приблизно на 1,5 – 2 % на нижчому рівні. Паралельне зростання кількості осіб економічно неактивних з власним джерелом доходів у цей період (з 9% на 20% чи з 11,7% на 18,4%) ясно сигналізує загальне старіння населення і відносно вищу народжуваність у Східній Словаччині. Цю тенденцію лише підтверджує зниження частки несамостійних осіб, яка завдяки дитячій складовій населення на сході є на 3% вищою. Розвиток основних показників економічно активного населення цього періоду нам показує також таблиця 1 [9, с. 52-54; 10, с. 489; 11, с. 164-165] і таблиця 2 [12, с. 21-23; 13, с. 17, 161, 295].

Таблиця 1

Економічна активність населення Східнославацького краю у 1961-1980 роках у %

Рік перепису населення	1961		1970		1980	
	ССК	Словацьчина	ССК	Словацьчина	ССК	Словацьчина
Економічно активне населення	40,3	41,7	41,9	44,1	48,0	49,8
Ек. неактивні з власним доходом	11,7	9,0	16,1	13,8	13,4	14,0
Несамостійні особи	48,0	49,3	42,0	42,1	38,6	36,2
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця 2

**Економічна активність населення Східнославацького краю
у 1991-2001 роках у %**

Рік перепису населення	1991		2001	
	СС	Словач-чина	СС	Словач-чина
Економічно активне населення	48,3	49,6	49,9	51,1
в тому числі у декретній відпустці	6,2	5,9	5,1	4,9
безробітні	4,9	4,1	25,8	20,4
працюючі пенсіонери	2,7	2,9	3,2	2,5
Ек. неактивні з власним доходом	16,7	17,6	18,4	20,0
в тому числі непрацюючі пенсіонери	99,9	99,9	94,3	94,3
інші	0,1	0,1	5,7	5,7
Несамостійні особи	35,0	32,7	31,7	28,9
з яких діти до 15 років	75,7	74,4	73,9	71,3
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0

У той час, як відмінності в інтенсивності економічної активності населення у Східнославацькому краї на побратимські і транскордонні відносини фактично не могли безпосередньо вплинути, теж саме не можна констатувати, якщо мова йде про галузеву структуру економічно активної частини населення. Справа в тому, що вона має безпосередній вплив на економічну продуктивність регіону і рівень життя населення й на внутрішні і зовнішні економічні відносини. Тому розвиток транскордонного співробітництва міг бути до певної міри пригальмований через велику частку сільського господарства у економічній структурі регіону, хоча вона також досить швидким темпом знижувалась.

Частка працівників у промисловості була на сході порівняно за загальним словацьким параметром нижчою, причому різниця коливалася від 2,8% (2001) до 5,5% (1961). Зазвичай кращі результати у порівнянні з загальнонаціональним середнім показником край показував лише у сфері будівництва і транспорту, це було пов'язано з менш розвинутою матеріально-технічною базою краю

і, отже, з подальшою розбудовою його інфраструктури чи з його значною площею і ущільненням залізничної мережі, а також мережі доріг. Тому не випадково, що це були саме східнославацькі будівельні фірми, які у підприємництві на Закарпатті від дев'яностих років мали найбільший успіх.

Частка осіб, які працюють у торгівлі і сфері послуг була впродовж досліджуваного періоду завжди нижчою, що, очевидно, пов'язано з рівнем урбанізації і загальним рівнем розвитку окремих регіонів. Навпаки, швидший розвиток і збільшення кількості людей, які працюють у невиробничій сфері, в Східнославацькому краї чітко відображали необхідність зміцнювати соціальний благоустрій регіону, передусім через створення і поширення освітніх, медичних і культурних установ. Цей факт мав на розвиток дружніх відносин надзвичайно позитивний вплив, який у вісімдесятих роках все більше проявлявся також у виробничій сфері, у вигляді обміну досвідом, використання передових технологій та прямої виробничої кооперації. Розвиток галузевої стратифікації економічно активного населення у досліджуваному нами періоді демонструє таблиця 3 [9, с. 52, 123; 10, с. 491;11, с. 166-167; 13, с.19, 163, 297;14.].

Таблиця 3

**Галузева структура економічно активного населення
Східнославацького краю у 1961-2001 роках у %**

Рік перепису	1961		1970		1980		1991		2001	
	ССК	Словачина	ССК	Словачина	ССК	Словачина	СС	Словачина	СС	Словачина
Сільське господарство	37,3	33,8	21,5	20,4	16,8	16,2	15,2	13,9	5,8	5,4
Промисловість	22,9	28,4	29,7	33,8	32,4	35,9	31,1	33,1	29,6	32,4
Будівництво	13,0	11,2	12,6	10,9	13,1	13,5	9,7	9,3	5,4	5,0
Транспорт	7,2	6,5	8,5	7,3	7,3	7,2	7,2	6,3	5,5	5,2
Торговля і ремесла	7,4	6,3	7,8	8,2	11,2	7,2	12,0	12,2	6,9	8,0

Невиробнича сфера	12,2	13,8	19,9	19,4	18,3	19,0	20,0	20,7	22,2	24,4
Не вказано і не визначено	—	—	—	—	0,9	1,0	4,8	4,5	24,6	22,6
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

В аспекті соціальної бази транскордонне співробітництво спирається в основному на категорію службовців, яка у Східній Словаччині постійно, з 1961 року до останнього перепису населення, виявляла нижчу частку на стратифікації економічно активного населення, ніж у середньому по всій країні. Різниця у 1970 році складала 6 %, але в 2001 році вже лише 3,4%. Другим, на наш погляд, досить негативним чинником була значна частка шару кооперативних сільських господарів і групи індивідуально господарюючих селян, яка у 1961 році складала 6,6 % економічно активного населення [15, с. 108]. Подальший розвиток змін у соціальному складі населення східної Словаччини демонструє таблиця 4 [9, с. 122; 11, с. 169-170; 13, с. 19, 163, 297].

Таблиця № 4

**Соціальний склад населення Східної Словаччини
у 1991-2001 роках у %**

Рік перепису	1970		1980		2001	
	ССК	Словаччина	ССК	Словаччина	СС	Словаччина
Робітники	60,5	56,3	60,3	59,1	45,8	45,4
Службовці	22,8	28,8	26,7	31,5	24,6	28,0
Кооперативні сільські господарі і ремісники	12,0	11,2	10,1	8,4	—	—
Індивідуально господарюючі селяни	4,6	2,0	1,1	0,1	—	—
Самозайняті особи	—	—	—	—	3,9	7,7
Інші групи	0,1	1,7	1,8	0,9	25,7	18,9
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

У порівнянні із загальнословацькими показниками на сході Словаччини меншу кількість становили працівники робітничих професій. Загалом, частка робітників також збільшувалася аж до 1980 року, з тих пір вона значно зменшується. У Східній Словаччині була і надалі залишається низькою частка торговців і підприємців, що, без сумніву, негативно впливає на економічну діяльність за кордоном регіону, хоча торгіві і промислові палати з обох боків кордону працювали добре ще на початку дев'яностих років минулого століття і дотепер діють у цій сфері дуже активно. Щоправда, багато залежить від поступової реалізації певних інтеграційних амбіцій України щодо Європейського Союзу [16, с. 23-25].

Загалом, люди на сході Словаччини досі підтримують, мають зацікавленість та бачать користь у транскордонних відносинах і співробітництві для життя і подальшого розвитку регіону. У деякій мірі в цьому зіграють роль також багаторічні традиції транскордонних контактів і хоча вони пройшли через різні перипетії, завжди мали, в основному, позитивний відгук. На початку їх розвитку йшлося скоріше про бажання і бачення, тому що не було реальних економічних та соціальних передумов для їх реалізації. Після створення, розширення та поліпшення матеріальної бази і кадрового забезпечення виробництва, культурної сфери перешкодами стали різні законодавчі та адміністративні бар'єри, які не змогла компенсувати навіть значна політична та ідеологічна підтримка транскордонних відносин і співробітництва. З іншого боку, теорія і практика підтверджують, що транскордонні відносини завжди позитивно впливають на розвиток економічної і соціальної структури в цих прикордонних регіонах [17, с. 34-38].

На початку дев'яностих років ХХ століття, незважаючи на дуже складні проблеми, пов'язані з трансформацією у всіх пост-соціалістичних і пострадянських країнах, транскордонне співробітництво могло набути ширших та міцніших контурів. Цього не сталося, тому що на боці представництв Словаччини, а також України тоді почала негативно проявлятися надмірна чутливість стосовно індикаторів державного суверенітету, пов'язана також з деякими ремінісценціями на певні явища і дії далекого і недав-

нього минулого. Ця ситуація значно вплинула на процес утворення, конкретну форму і функціонування Карпатського єврорегіону, хоча спочатку йшлося про дуже цікавий, амбіційний і перспективний проект за підтримки європейських органів влади і широкої громадськості [18, с. 38-44].

У наступні роки на всьому сегменті співробітництва з Закарпатською областю України негативно відбилися інтеграційні амбіції Словаччини, які в кінцевому рахунку означали введення візового режиму і шенгенського кордону, причому подальші ускладнення мали за наслідок прийняття Словацької Республіки у Європейський Союз, НАТО та євროзону. У транскордонні відносини і ширшу співпрацю Східної Словаччини з сусідніми округами в Угорщині з боку центрів марно проникла різна політична ворожість, яка посилювалась провокаціями та цілеспрямованим відкриттям історично закритих питань меншин і територіальних питань. Зазначені проблеми надзвичайно важко подолати, і хоча вже у транскордонних відносинах було досягнуто очевидного успіху, вся ця сфера залишається і надалі занадто залежною від змін політичного складу в керівництві обох держав.

На завершення ми дозволимо собі передбачити, що не тільки кооперація, але навіть певна форма інтеграції, яка була спочатку мрією, потім політичною пропагандою, ще пізніше намаганням декількох ентузіастів і спритних підприємців та фірм, врешті-решт, стане економічною і соціальною необхідністю. Економічний і соціальний розвиток в Європі і у світі цього дедалі очевидніше вимагає.

Список використаних джерел

1. *SOJÁK Vladimír. Svět po druhé světové válce. Praha: Orbis, 1962, 425 s.*
2. *КОЛЕСНИК Віктор Пантелеймонович. Истоки и развитие сотрудничества трудящихся приграничных районов Советского Союза и европейских социалистических стран (1956 – 1983 гг. In: GAJDOŠ, M. – PRUNICA, S. J. (eds.). Družobné vzťahy pracujúcich*

Zakarpattia a východného Slovenska : História a súčasnosť.
Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1985, s. 95-106.

3. *DANILÁK, Michal. Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945-1990. In DORULA, Ján (ed.). Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000. s. 119-131.*
4. *DANILÁK, Michal. Predpoklady a hlavné etapy rozvoja družobných stykov Východoslovenského kraja ČSSR a Zakarpatskej oblasti USSR. In BOUCOVÁ, Zlatica (ed.). Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín – členov RVHP : Materiály z československo-sovietskeho vedeckého seminára, ktorý sa konal v dňoch 13.- 15. októbra 1987. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1988, s. 93-101.*
5. *DULEBA, Alexander. Ukrajina a Slovensko : Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko. Bratislava: Veda, 2000, 402 s.*
6. *ТОКАР Петро. Нові реалії сучасних кордонів : Соціолого-політологічний аналіз / П. Токар. – Ужгород: Ужгородський національний університет, факультет міжнародних відносин, 2008. – 320 с.*
7. *УСТИЧ Иван Иванович. Экономическая интеграция приграничных регионов как зародыш объединенного рынка СЭВ / Г.Г. ДИНИС, А.С. ПЕРЕДРИЙ, И.Н. СЮСЬКО // Развитие приграничного сотрудничества стран – членов СЭВ и прямых связей между предприятиями СССР и социалистическими странами: Материалы Всесоюзного научного семинара, Ужгород, октябрь 1988 г. Москва: Закарпатский областной комитет Коммунистической партии Украины; Институт социальных и экономических проблем зарубежных стран Академии наук УССР; Всесоюзное экономическое общество, 1989. – 307 с.*

8. ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919-1939)*. Prešov: Universum, 2003, 422 s.
9. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1970 vo východoslovenskom kraji*. Košice: Krajská správa Slovenského štatistického úradu v Košiciach, 1974, 224 s.
10. KONEČNÝ, Stanislav. *K niektorým otázkam vývoja sociálnej štruktúry rusínskeho obyvateľstva na Slovensku*. In *Sociológia*, r.č. 26, 1994, č. 5-6, s. 487-495.
11. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980 : Slovenská socialistická republika*. Bratislava: Slovenský štatistický úrad, 1983, 368 s.
12. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991 : Podrobné údaje za obyvateľstvo: Slovenská republika*. Praha; Bratislava: Federálny štatistický úrad; Slovenský štatistický úrad, 1992.
13. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001 : Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania a stupňa ekonomickej aktivity za SR, kraje a okresy, II. diel (Banskobystrický kraj, Prešovský kraj, Košický kraj)*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2002, 401 s.
14. *Demografické údaje zo sčítaní obyvateľov, domov a bytov na Slovensku : Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991. Východné Slovensko : Obyvateľstvo ekonomicky aktívne podľa pohlavia, dochádzky do zamestnania a odvetvia národného hospodárstva*. Dostupné na internete <http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/1991/format.htm>.
15. КАПИШОВСЬКИЙ Василь. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*. Bratislava; Prešov: Slovenské pedagogické nakladateľstvo; Oddelenie ukrajinskej literatúry, 1982, 256 s.
16. МІКЛОВДА Василь Петрович. *Транскордонне економічне співробітництво – важливий механізм євроінтеграції України*. In Микловда, В.П. et al. (eds.). *Вплив марке-*

тингу на підвищення ефективності транскордонного економічного співробітництва з країнами-членами ЄС : спеціальний випуск Наукового вісника Ужгородського національного університету. Серія Економіка, випуск 23. – Ужгород; Мукачево: Ужгородський національний університет; Мукачівський технологічний інститут, 2007, s. 23-25.

17. *УСТИЧ Сергій Іванович et alii. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій „залізній завісі» та конфліктам. – Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво "Карпати", 2007, 240 s.*
18. *БУКОВЕЦЬКИЙ Мирослав. Карпатський єврорегіон : передумови створення і перспективи розвитку. In ПАВЛЕНКО, Григорій Васильович et alii (eds.). Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997, s. 38-44.*

The social structure of eastern Slovakia in comparison with other regions constantly has some specific features. Reflect geographical and natural conditions, but also traits of political, demographic, economic and cultural development in the past and present. Economic activity rate, branch structure and social composition of the population determine the standard of living and opportunities to develop the area. This is an important factor, but which permanently affect the nature, extent and dynamics of contacts, relations and cooperation between players on both sides of the border with Poland, Hungary and Ukraine. This should reflect in methodological training, in research of cross-border co-operation in eastern Slovakia, and the assessment of its prospects for the future.

Keywords: *Eastern Slovakia, cross-border cooperation, social structure, economic activity, sectoral stratification, social composition of the population.*

Социальная структура Восточной Словакии в сравнении с другими регионами государства постоянно обладает некоторыми специфическими особенностями. Они являются отражением не только географических и природных условий жизни населения, но и важных явлений экономического, политического и культурного развития общества в прошлом и настоящем. Степень экономической деятельности, а также отраслевая структура и социальный состав населения определяют возможности для развития области и уровень жизни людей. Это важные факторы, которые постоянно влияют на характер, масштабы и динамику контактов, отношений и сотрудничества между предприятиями и учреждениями по обе стороны от границы с Польшей, Венгрией и Украиной. Это должно по-прежнему отражаться во время методологической подготовки всех проектов, в научных исследованиях и в рамках оценки их перспектив на будущее.

Ключевые слова: *Восточная Словакия, приграничное сотрудничество, социальная структура, экономическая активность, отраслевая стратификация, социальный состав населения.*